

загального користування на 2007—2011 роки» // Офіційний Вісник України. — № 32. — 2005.

3. Рішення НТР від 6 березня 2003 р. № 34 «Про погодження проекту будівництва нової концесійної автомобільної дороги Львів — Краковець, Львівська область» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minregionbud.gov.ua/ib/bul/03_n03/n03_034.htm

4. Урядова робоча група розгляне фінансові моделі будівництва автостроги Львів — Краковець 30 березня. РБК-Україна, 23.03.2009, Київ 18:34 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2009/03/23/521118.shtml>

5. *Вінник О. М.* Інвестиційне право. — К.: Юридична думка, 2005. — 568 с.

6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» // Голос України. — 2009. — № 17.

7. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про концесії» // Голос України. — 2009. — № 44.

8. Концесія: Договір государства и бизнеса: преимущества и риски [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Old.expert.ru/conference

9. Закон України «Про автомобільні дороги» // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 51 (23.12.2005). — Ст. 556.

Стаття надійшла до редакції 17.06.09.

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.414

І. Б. Мачуська,

старший викладач кафедри цивільного та трудового права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ

З'ясування історико-правових аспектів розвитку і особливостей управління земельними ресурсами в період трипільської культури, у стародавніх державах Північного Причорномор'я і Приазов'я, у ранньофеодальній державі Київська Русь.

Ключові слова: земельні ресурси, управління земельними ресурсами, історико-правові аспекти управління земельними ресурсами.

Земля, як базис будь-якої економіко-фінансової системи, була і залишається основним джерелом отримання природних ресурсів.

Досліджуючи напрями земельної реформи, аспекти управління земельними ресурсами України правомірно і необхідно розглядати її в історичному аспекті загальної проблематики, аналізуючи мотиви, цілі, досягнуті результати, а також і прорахунки подібних глобальних трансформацій протягом принаймні останніх 500 років.

Історико-правові аспекти виникнення і розвитку управління земельними ресурсами досліджувались такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як: Субтельний О., Бабіч О. А., Блануца А. В., Киричук В. В., Лановик Б. Д., Залізняк Л. Л., Круц В. А., Мороз О. О., Горланчук В. В., Ісаєв І. А., Третяк А. М., Титова Ю. П., Маркова А. Н., Бачур Б. С., Каденюк О. С., Фроянов І. Я.

Історія розвитку земельних відносин, у контексті управління земельними ресурсами України, має багатовікову історію, починаючи з епохи неоліту, де закладались підвалини цього інституту, до чітко визначених державою земельних відносин сьогодення. Розвиток інституту управління земельними ресурсами, пов'язаний з багатьма аспектами, в першу чергу з працею людини, яка наполегливо крок за кроком переходила від привласнюючих форм використання природних ресурсів до розуміння необхідності системного освоєння та управління земельними ресурсами та їх правового регулювання.

О. Субтельний охарактеризував Україну, як територію, розташовану на південно-східному пограниччі Європи та на порозі Азії, як: «земля, що лежить скраю» [1]. За земельною територією Україна є найбільшою (після європейською частини Росії) країною Європи, а за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь — однією з найбагатших держав світу [2]. Величезна територія, сприятливі для заняттям сільським господарством кліматичні умови, земельний фонд, який відрізняється великим різноманітним родючих ґрунтів (близько 650 видів) [3], стали причиною виникнення на території України ранніх цивілізацій Європи приблизно 1,5 млн років тому. На думку М. Вавилова, виняткові умови для землеробства склалися лише в кількох куточках світу [4]. Автори «Історії Українського селянства», зазначають, що територія України, як і Європи загалом, не входила до перших осередків формування відтворювальної економіки [5]. Науковці датують виникнення перших землеробських общин і землеробства на Україні у межиріччі Бугу та Дністра на рубежі V і VI тисячоліть до н.е. (доба неоліту) [6, 7]. Цей висновок є абсолютно логіч-

ним тому, що в періоди палеоліту і мезоліту, які передували епосі неоліту, можна охарактеризувати холодними кліматичними умовами, відсутністю певних місць розташування поселень, привласнюючою формою господарювання, знярядь праці та певних вмій і навичок, які б сприяли розвитку землеробства, повною залежністю людини від природних ресурсів, які її оточували. Слід погодитись з думкою В. В. Горланчука в тому, що період палеоліту характеризувався тим, що земля була швидше просторовою базою розміщення людей, аніж засобом виробництва в сьогоденнішньому розумінні цього слова [8].

Що стосується періоду мезоліту, то охарактеризувати його можна наступним чином: первісна людина використовувала ті ресурси, які давала їй природа (збиральництво, рибальство), використовувала примітивні знаряддя виробництва. К. Маркс і Ф. Енгельс вказували два основних ступеня розвитку історії людства: «...дикість преимуществованного присвоения готовых продуктов; искусственно созданные продукты служат главным образом вспомогательными орудиями производства. Варварство — период введения скотоводства и земледелия, период овладения методами увеличения производства продуктов природы с помощью человеческой деятельности» [9].

Розглядаючи історію розвитку земельних відносин та управління земельними ресурсами в Україні слід звернути особливу увагу на найвідомішу культуру епохи неоліту, періоду, який дістав назву «неолітичної революції» [10], яка ввійшла в історію як «трипільська культура», найменування якої походить від с. Трипілля на Київщині, існування якої нараховує близько 2,5 тис. років (друга половина IV до II тис. до н.е.) [11]. Слід зазначити, що бурхливий розвиток трипільської культури ще раз підтверджує характерні для неоліту докорінні зміни людської цивілізації.

У той же час Л. Л. Залізняк стверджує, трипільська культура виникла на початку V тис. до н.е. в Румунському Прикарпатті на основі балканської неолітичної культури Боян, поступово просуваючись протягом 1000 років з Північного Прикарпаття у північно східному напрямку до Молдови і Правобережної України [12], науковці вважають її найбільш видатною і розвинутою землеробською культурою [13]. Її населення поступово освоїло майже всю Правобережну лісостепову Україну, доживши в окремих регіонах до доби ранньої бронзи [14]. На етапі неоліту людство переходить до осілого життя від привласнюючих форм господарювання

до відтворювального господарства, чому сприяють кліматичні умови. Формується територіальна община і батьківські роди [15]. Особливість розвитку трипільської культури, пов'язано в першу чергу з землеробством, яке мало на той час великі досягнення (ячмінь, жито, пшеницю, просо, вирощували садово-городні культури), важливим кроком у розвитку землеробства було застосування дерев'яного плуга та використання міді. Досить розвинена була система обміну [16].

В. А. Круц зазначає, що найбільшою загадкою трипільської культури були поселення-гіганти, які концентрувалися в Буго-Дніпровському межиріччі. Найбільші з них займали площу 450 га й налічувало більше 2,5 тис. садіб (с. Тальянка на Черкащині) [17], однак такого розвитку трипільські села-гіганти досягли протягом певного часу. Як стверджує С. Н. Бібиков, розвиток трипільської культури пройшов кілька етапів (Докукutenь I; II — Трипольє А1) [18]: ранній період — площа поселень 1 га, виключенням вважається поселення с. Гура-Каменка площа 30 га; середнє поселення — площа дорівнює 3—4 га, іноді 10—40 га; для пізнього періоду характерні поселення-гіганти від 200—400 га [19], хоча на думку Г. К. Думитреску на території Правобережної України поселення-гіганти з'явилися вже у сформованому вигляді [20]. Незважаючи на величезні території, села-гіганти нічим не відрізнялися від поселень меншої площі [21], попри доволі великі досягнення в землеробстві мали екстенсивну економіку і розвивалася за рахунок освоєння нових земель, що спонукало людей через певні проміжки часу 70—80 років переселятись на інші місця. Однак, незважаючи на певні недоліки розвитку трипільської культури, не можна не зазначити величезний внесок, який залишило її існуванні на території України.

Немає сумнівів, що в періоди палеоліту та мезоліту первісна людина не мала поняття управління земельними ресурсами як такого, визначення їх поселень було визначено наближенням річок, дикорослих рослин, які вони могли використовувати, лісу, гір, які б захищали їх від негоди.

Період неоліту привніс у розвиток людства багато суттєвих змін, які стосувались: знарядь праці, розвиток землеробства, скотарства, особливість розміщення сільських поселень. Особливо слід підкреслити значення трипільської культури, особливо для розвитку землеробства на Україні. Варто погодитись з думкою Б. Д. Лановика [16] в тому, що трипільську культуру можна по

праву вважати праосновою українського народу, господарські здобутки якої ставлять поруч із шумерською, мікенською культурами.

Можна стверджувати, що в період існування трипільської культури спостерігались початкові форми управління земельними ресурсами, яка спостерігалась у вигляді впорядкованого вибору земельних ділянок для землеробства з м'якими ґрунтами та долинах річок, розміщення великих сільських поселень з чітким плануванням. Однак, не можна стверджувати, що управління земельними ресурсами в період неоліту (час існування трипільської культури) існувало як «система». Протилежну точку зору розглядає В. В. Горланчук, на думку якого «система» управління земельними ресурсами передбачала вибір земельних ділянок для будівництва житла, або так званих селищ вздовж малих річок. Особливості управління земельними ресурсами автор вважає факт вибору кращих за родючістю ґрунтів з метою вирощування сільськогосподарських культур [9]. Слід звернути увагу на той факт, що «система» управління земельними ресурсами повинна мати певний апарат управління, який ще не спостерігається в період неоліту, а тільки починає формуватись. Варто погодитись з думкою В. В. Киричук і В. І. Тимцуник, які вважають [15], що основною формою організації суспільного життя первіснообщинного ладу трипільської культури є самоуправління — для якого характерно відсутність професійного апарату управління, тобто спеціальної групи людей.

Враховуючи викладене, видається можливим зробити такі висновки:

1) в періоді палеоліту та мезоліту первісна людина не мала поняття управління земельними ресурсами; 2) період трипільської культури привніс у розвиток людства суттєві зміни, зокрема, вдосконалення знарядь праці, розвиток землеробства, скотарства, особливості розміщення сільських поселень; 3) у період існування трипільської культури спостерігались первинні форми управління земельними ресурсами.

Необхідно зазначити, що особливості управління земельними ресурсами, які були характерні для скіфської держави і особливо античних міст-держав, їх політичні, культурні та правові надбання вплинули на розвиток інституту управління земельними ресурсами слав'янських поселень, а в подальшому і Київської Русі.

Виникнення Скіфської держави датується IV ст. до н. е. Народні збори обирали кандидатуру царя, якому належала вся пов-

нота законодавчої і виконавчої влади, а також власність на землю. Апарат державного управління складався з найближчих родичів царя (царської ради) [22]. Протилежної думки дотримується В. В. Горланчук, який стверджує, що особливістю земельних відносин у скіфів було те, що у них не існувала земельна власність, земля належала громадянам і щороку розподілялась між окремими родинами [8]. Територія держави поділялась на номи (округи), що, на думку В. С. Кульчицького, були племінними територіями, які населяли кочові та осілі скіфські племена [23]. Скіфські племена займались скотарством і вели переважно кочовий спосіб життя, хоча в землеробстві досягли певних результатів — застосування перелогової системи.

Таким чином, видається можливим зробити такі висновки: в період існування скіфської держави їй належали величезні території, які потребували чіткого управління; скіфська держава характеризувалася сформованим інститутом права власності на землю; апарат державного управління був ще недостатньо сформований, і не мав чітких органів управління земельними ресурсами; спостерігається поділ держави на певні чітко визначені території — номи, що свідчить про наявність первинних форм інституту управління земельними ресурсами.

Особливий внесок у розвиток культури, суспільного устрою, права, державного управління, в тому числі і управління земельними ресурсами внесли в VII—VI ст. до н.е. міста-держави Північного Причорномор'я. Серед відомих міст-держав можна назвати: Ольвію, Херсонес, Феодосію, Пантикапей. За формою правління грецькі міста-держави були демократичними республіками з вищим законодавчим органом — народними зборами, які щорічно обирали — Раду міста. Окремою ланкою управління були — магістратури. Варто погодитись з думкою В. М. Іванова в тому, що грецька колонізація мала перш за все аграрний характер [22]. Держава-поліс включала власне місто з сільськогосподарськими територіями — хорой, яка включала земельні ділянки громадян поліса [10]. Хора повинна була відповідати оптимальним розмірам. Так, Ольвія займала територію Бурського і Буго-Дніпровського лиманів, тобто на 50 км до півночі і на 70—80 км до заходу [24]. Сільські поселення були представлені неукріпленими селами — комі, з відстанню один від одного 30—50 км та укріплені землі — хоріон. Так, сільськогосподарська територія Херсонеса мала розвинені шляхи і систему чіткого розмежування зе-

мельних ділянок громадян. Крім того, міста держави мали визначений інститут земельної власності. Володільцями земель виступала громадська міська община, яка в свою чергу поділялась на загальнодержавну і приватну [10].

Враховуючи вище викладене, видається можливим зробити висновок: грецькі держави-міста привнесли своїми здобутками величезний вклад у розвиток державного управління, в тому числі і в управління земельними ресурсами для майбутніх поколінь; міста-держави мали розвинену і чітку структуру управління суспільством, у тому числі і в управління земельними ресурсами; однією з переваг стрімкого розвитку грецьких держав був той факт, що вони не поступово розвивались на території сучасної України, а починали своє існування вже в сформованому вигляді; освоєння земель мало впорядкований характер (розташування міст і сільськогосподарських територій), що свідчило про досвід управління земельними ресурсами; незважаючи на невеликі території, які використовувались для сільського господарства, воно було доволі ефективним і розвиненим, що також свідчить про досягнення в управлінні земельними ресурсами.

У другій половині I тис. у слав'янському середовищі проходить розпад первісно-родових відносин, що стає початком становлення феодального господарства [25]. З розвитком землеробства змінюються і соціальні відносини, родова община переростає в «верв». На думку А. В. Блануца і В. М. Іванова, «верв» — суспільно-територіальна одиниця, що пов'язується зі словом «вір'ювка» в розумінні міри землі, обмеженою певною лінією [21]; [22]. На думку І. А. Ісаєва, «верв» була органом місцевого самоврядування, до одної з компетенцій якої входили перерозподіли земельних наділів [26]. Члени верві спільно володіли неподільними землями, лісами, мали право перерозподілу орної землі. Тієї ж думки дотримується автори Історії селянства СРСР [19]. Цей унікальний інститут існував у так званий особливий дореформений період, яким І. Я. Фроянов називає перші часи існування Київської Русі [27].

Таким чином, можна зробити висновок, що наприкінці I тис. н.е. слав'янські племена об'єднуються в державу — Київська Русь, де вся повнота влади, а також і право власності на землю зосереджується в руках київських князів. На наш погляд, інститут «общини-верви» поступово зникає, замінюючись владою київських та місцевих князів і бояр, перетворюючись в орган, який

хоч і зберігається протягом IX—XI ст., але з меншими повноваженнями. Водночас, інститут верви можливо розглядати як первинну форму управління земельними ресурсами в Київській Русі, оскільки він являв собою: суспільно-територіальну одиницю; орган місцевого самоврядування, у повноваження якого входив перерозподіл орних земель між членами общини; територією з певними межами.

Особливу увагу заслуговує питання, яке стосується приватної власності на землю в Київській Русі. Так, О. С. Каденюк вказує на наявність різних форм і методів землеволодіння і землекористування [28]. Б. С. Бачур зазначає, що земельна власність IX—X ст. відрізняється від феодальної земельної власності XII—XIII ст. [29]. Б. С. Бачур також вказує на первинні способи набуття права власності на землю за нормами звичаєвого права: заволодіння, давність володіння, передача землі у спадок, дарування [30]. Ф. Л. Моршкін підкреслював, що поняття «володіння» в часи Київської Русі заміняло поняття «власності» [31]. У той же час не можна погодитись з думкою А. Енгельмана про відсутність права власності у X—XIII ст. [32]. Поряд з великокнязівським володінням (доменом), а також володіннями місцевих князів існувало боярське дружинне володіння. З прийняттям християнства в Київській Русі починає існування й інший вид власності на землю — монастирська, церковна кафедра.

Державне управління в Київській Русі уособлював Великий князь. В. С. Кульчицький, В. М. Іванов, А. Н. Маркова зазначають дві системи управління: десяткову та дворцово-вотчинну [23, 22, 33], за якої управління територіями здійснювалося через бояр вотчинників. Тобто, адміністративно-територіальний поділ характеризувався поділом держави на волості, землі, які включали в себе монастирські, боярські землеволодіння в межах певної волості. На місцевому рівні владні функції здійснювали воєводи, посадники, волостелі, старости. В той же час не можна погодитись з думкою Ю. Л. Титової, що ранньофеодальна держава не розрізняла органів державного управління і органів управління князя [34]. А. П. Толочко підкреслює, термін «волость» і «земля» часто змішуються [35], «волость» — термін, що позначає феодальне тримання, «земля» — територія, на яку поширюється державна влада князя.

Слід звернути особливу увагу на найголовніший пам'ятник давньоруського права «Руську правду», в якій знайшли своє відо-

браження особливості політичного, економічного розвитку Київської Русі, в тому числі питання земельних відносин та управління земельними ресурсами.

Коротка [36, с. 32, 34]], та Просторова [3, с. 34, 69—73, 75—76]) редакції «Руської правди», містять вказівки, що стосуються приватної власності на землю, охорони земель, охорони майна князя та визначення межових знаків на певних територіях, законодавчо визначають власників земель [36, с. 46] поняття «меж», які можна зрозуміти як кордони між землями, вказується поняття вотчини як форми [33, с. 104].

Таким чином, спираючись на аналіз статей «Руської правди», можна зробити висновок, що власність на землю в період Київської Русі не тільки існувала, а й передбачала певний поділ на князівську, боярську і монастирську; мала чітко визначені напрями охорони земель, визначення межових знаків. Крім того, наведені статті «Руської правди» свідчать про існування доволі сформованого інституту управління землями Київської Русі і наявності власності на землю.

Таким чином, враховуючи відносно незначні відомості, які стосуються земельної власності й управління земельними ресурсами наприкінці I тис., можна зробити висновок, що приватна власність на землю у цей період лише починає з'являтися, причому у верхівки суспільства. В дореформений період селянин був власником землі як член общини. З появою Держави Київська Русь селянин поступово втрачав права на земельний наділ. Разом з тим, Київська Русь з самого початку свого існування чітко зазначає свою класову природу. Процес становлення селянства тісно пов'язаний із становленням класового суспільства. Разом з тим, можна стверджувати, що Київська Русь з самого початку свого існування чітко зазначає свою класову природу.

Право власності на землю в Київській Русі виявлялася в державній приналежності земельних володінь, князем як главою держави. Володарські права як великого князя київського, так і пізніше князів інших земель, залежали від утримання певного престолу. В домонгольський період у цій частині Європи існували дві основні форми земельної власності: «жизнь» (аллод) — повна, відчужувана власність, що складала домен князів і бояр та «волость» (бенефіцій) — власність умовна, тимчасова, невідчужувана. Разом з тим вже в кінці XI ст. прослідковується процес перетворення власності на феодал шляхом передачі її у спадок.

Отже, на основі вище викладеного можна зробити висновок, що управління земельними ресурсами в період Київської Русі не тільки існувало, а й набуло певних особливостей, які виявлялись: по-перше, в наявності апарата управління державою (здійснення управлінських функцій на центральному та місцевому рівнях); по-друге, держава мала чіткий адміністративно-територіальний поділ на волості; по-третє, земельна власність мала чітке розмежування (князівське, боярське, монастирське землеволодіння).

Література

1. *Субтельний Орест*. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К., 1993. — С. 21.
2. *Хачатуров Т. С.* Экономика природопользования / Под ред. Т. С. Хачатурова. — М.: МГУ, 1991. — С. 237.
3. *А. О. Бабіч*. Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси. — К.: Аграрна наука, 1996. — С. 91.
4. *Шницерльман В. А.* Происхождение скотоводства. — М., 1980. — С. 15.
5. Історія Українського селянства. Авторський колектив: Блануца А. В., Бунятян К. П., Ващук Д. П. та ін. Нариси в 2-х т. — Т. 1. — К.: Наукова думка, 2006. — С. 11.
6. *Субтельний Орест*. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Либідь, 1993. — С. 25.
7. *Мороз О. О.* Аграрні реформи в Україні: теорія, історія еволюція парадигми: Монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2003. — С. 59—60.
8. *Горланчук В. В., В'юн В. Г., Песчанська І. М., Сохніч Ф. Я. та ін.* Управління земельними ресурсами: Підручник / За ред. д. е. н., проф. Горланчука В. В., 2-ге вид., випр. і переробл. — Львів: Магнолія плюс; Видавець СПД ФО Піча В. М., 2006. — С. 326, 328.
9. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч.: 2-е изд. — Т. 21. — С. 33.
10. Історія крест'янства в СРСР с древних времен до Великой Октябрьской Социалистической революции в 5 томах, Т.1. Предпосылки становления крест'янства рабовладельческих и раннефеодальных обществ (VI тыс. до н.э. — I тыс.н.э.) 1998. — С. 29, 248, 265.
11. *Пасек Т. С.* Периодизация трипольских поселений. — М., 1949. — 245 с.; Энеолит СССР. — М., 1982. — С. 165—252.
12. *Залізник Л. Л.* Первісна історія України: Навч. посібник. — К.: Вища школа, 1999. — С. 88.
13. Археологія УРСР. — К., 1971. — Т.1. — С. 149—210; Археологія СССР. Энеолит СССР. — М., 1982. — С. 166—252.

14. Археология Украинской ССР. — В 3-х т. — Т.1. — К., 1985. — С. 189—263; Давня історія України. — В 3-х т. — Т.1. — 1997. — С. 234—260.
15. Киричук В. В. Тимциунік В. І. Історія державного управління в Україні. — К.: УАДУ, 2001. — С. 7.
16. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Економічна історія України і світу. — К.: Вікар, 2004. — С. 204.
17. Круц В. А., Корзин-Пиотровский А. Г., Рыжов С. Н. Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. — К., 2001. — 109 с.; Круц В. О. До проблеми поселень-гігантів трипільської культури в Буго-Дніпровському межиріччі // Трипільські поселення-гіганти. — К., 2003. — С. 71—73.
18. Бібиков С. Н. Ранене трипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре // МИА. — 1953. — № 38. — С. 278, 279.
19. История крестьянства в СССР с древних времен до Великой Октябрьской Социалистической революции в 5 т., Т.1. Предпосылки становления крестьянства рабовладельческих и раннефеодальных обществ (VI тыс. до н.э. — I тыс. н. э.) 1998. — С. 97, 34.
20. Думитреску Г. К. К проблеме происхождения докукуненской культуры // Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и РНР. — Кишинев, 1960. — С. 41.
21. Блануц А. В., Бунятян К. П., Ващук Д. П. та ін. Історія Українського селянства.: Нариси в 2-х томах. — Т.1. — К.: Наукова думка, 2006. — С. 37, 57.
22. Иванов В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. — К.: Атака, 2007. — С. 23, 28, 49.
23. Кульчицький В. С., Тицик Б. Й. Історія держави і права України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — С. 20, 39.
24. Славин Л. М. Некоторые итоги изучения ольвийской хоры // Художественная культура и археология античного мира. — М., 1997. — С. 45.
25. Конотопов М. В., Сметанин С. И. История экономики России: Учебник для вузов. — М.: Палеотип; Логос, 2001. — С. 12—13.
26. Исаев И. А. История государства и права России: Учебник. — М.: Юрист, 1998 — С. 18.
27. Фроянов И. Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории. — Л., 1997. — С. 72.
28. Каденюк О. С. Аграрна історія України: Курс лекцій. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2005. — С. 16—17.
29. Бачур Б. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України в X — середині XIX століть (історико-правовий аспект): Монографія. — Одеса: ОНГ ім. І. І. Мечнікова, 2008. — С. 55.
30. Бачур Б. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України в X — середині XIX ст. (історико-правовий аспект). Автореф. дисерт. к. ю. н. — Х., 2004. — С. 10.

31. *Морошкин Ф. Л.* О владении по началам российского законодательства. — М., 1837. — С. 80.
32. *Энгельман А.* О приобретении права собственности на землю по русскому праву. — СПб., 1859. — С. 23.
33. *Маркова А. Н.* История государственного управления в России: Учебник для вузов. — М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. — С. 31.
34. *Титова Ю. П.* История государства и права. — М.: Проспект, 1999 — С. 22.
35. *Толочко А. П.* Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. — К., 1992 — С. 153.
36. Российское законодательство X—XX веков: В 9 т. — М.: Юрид. лит., 1984. — Т.1. Законодательство Древней Руси. — С. 47, 80.
37. *Третяк А. М.* Історія земельних відносин і землеустрою в Україні: Навчальний посібник. — К.: Аграрна наука, 2002. — С. 17.

Стаття надійшла до редакції 23.06.09.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.1

І. А. Галіахметов,
канд. юрид. наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕРМІНОЛОГІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМООБУМОВЛЕНОСТІ МОВИ ТА ПРАВА

В статті розглянуто теоретико-прикладні аспекти взаємообумовленості мови через призму її науковості та категорій права.

The Article considers legal and lexical problems into formation of categories and concepts in system of the civil law.

Ключові слова: понятійно-категоріальний апарат, термін цивільного права.

Однією з найважливіших функцій права — регулювання взаємовідносин і поведінки людей у суспільстві з метою інтегрування окремого індивіда в соціальне ціле. Щоб право було здатним виконувати зазначену функцію, воно повинно бути «дзеркалом» соціального досвіду, який досягнутий і має належну форму, що